

KAREN ARMSTRONG

B U D A

Preveo
Dejan Stojilković

■ Laguna ■

Naslov originala

Karen Armstrong
BUDHA

Copyright © Karen Armstrong, 2001

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This edition published by arrangement with
Lipper Publications, L.L.C. and Viking Penguin,
a member of Penguin Group (USA) Inc.
A Lipper/Penguin Book

Translation Copyright© 2008 za srpsko izdanje, LAGUNA

Lindzi Armstrong,
mojoj sestri budistkinji

SADRŽAJ

Uvod	9
Poglavlje prvo: Samoodricanje	29
Poglavlje drugo: Potruga	59
Poglavlje treće: Prosvetljenje	84
Poglavlje četvrto: Dama	111
Poglavlje peto: Misija	131
Poglavlje šesto: Parinibana	165
Rečnik	187

UVOD

NEKI BUDISTI bi mogli da kažu kako je pisanje biografije Sida-te Gotame prilično nebudistički poduhvat. Na osnovu njihovog gledišta, nijedan autoritet, ma koliko uzvišen, ne treba da bude predmet obožavanja; budisti moraju sami da se motivišu i da se oslanjaju na vlastite napore, a ne na nekog harizmatičnog vođu. Jedan učitelj iz devetog veka, osnivač pokreta lin či u okviru zen budizma, otišao je toliko daleko da je svojim učenicima naredio sledeće: „Ako sretnoš Budu, ubij ga!“, da bi naglasio koliko je važno sačuvati nezavisnost od autoriteta. Gotama vrlo verovatno ne bi opravdao nasilnost ove preporuke, ali se i sam borio protiv kulta ličnosti i neprestano je odvrćao pažnju svojih učenika od sebe. Nisu važni njegov život i ličnost, već njegovo učenje. Verovao je da se probudio u istini koja je utisnuta u najdublju strukturu postojanja. To je *dama*; reč ima širok spektar konotativnih značenja, ali je prvobitno označavala fundamentalni zakon života koji se podjednako odnosi na bogove, ljude i životinje. Kada je otkrio tu istinu, postao je prosvetljen i iskusio je duboki unutarnji preobražaj; zadobio je mir i nepristrasnost usred životne patnje. Gotama je tako postao Buda, Prosvetljeni ili Probuđeni. Svaki njegov učenik mogao bi da postigne istovetno prosvetljenje ako bi sledio njegov put. Ali kada bi ljudi počeli da uvažavaju Gotamu kao ličnost, zastranili bi s puta ka ostvarenju zadatka i kult bi postao

oslonac koji samo izaziva beskorisnu zavisnost kao smetnju u duhovnom razvoju.

Budistički spisi verno odražavaju takav duh i naizgled nam kazuju malo pojedinosti o Gotaminom životu i ličnosti. Stoga je očigledno koliko je teško napisati Budinu biografiju koja će zadovoljiti savremene kriterijume, jer raspoložemo s veoma malo podataka koji se mogu smatrati istorijski proverenim. Prvi spoljašnji dokaz o postojanju religije zvane budizam potiče iz zapisa kralja Ašoke, koji je vladao Maurijskim carstvom u severnoj Indiji od otprilike 269. do 232. godine pre nove ere. Ali on je živio čitavih dvesta godina posle Bude. Kao posledica nedostataka pouzdane činjenice, neki zapadni naučnici u devetnaestom veku sumnjali su da je Gotama bio istorijska ličnost. Tvrđili su da je on bio obična personifikacija dominantne filozofije sankja ili simbol kulta sunca. Međutim, savremena nauka je odbacila taj skeptični stav i obrazlaže da možemo biti potpuno uvereni da je Sidata Gotama zaista fizički postojao i da su njegovi učenici sačuvali uspomenu na njegov život i učenje na najbolji mogući način, iako je malo budističkih spisa nalik onome što se popularno naziva „jevanđeoskom istinom“.

Kada pokušavamo da otkrijemo nešto o Budi, moramo da se oslonimo na brojne budističke spise koji su napisani na raznim azijskim jezicima. Nije čudno što je istorijat nastanka ovog velikog korpusa tekstova složen a verodostojnost nekih delova pod velikim pitanjem. Uopšteno uzev, postoji saglasnost da su najkorisniji tekstovi napisani na paliju, severnoindijskom dijalektu nejasnog porekla, koji je po svemu sudeći blizak magadanskom, jeziku koji je verovatno govorio sam Gotama. Te spise su sačuvali budisti u Šri Lanki, Burmi i na Tajlandu, koji pripadaju školi teravada. Ali u Indiji pisanje nije bilo uobičajeno sve do Ašokinog doba i kanon na paliju je usmeno sačuvan, a verovatno nije zapisan sve do prvog stoleća pre nove ere. Kako su ti spisi nastali?

Izgleda da je proces očuvanja tradicije o Budinom životu i učenju započeo neposredno posle njegove smrti 483. pre nove ere (na osnovu opšteprihvaćenog zapadnjačkog datiranja). Budistički monasi su u to vreme živeli kao putujući propovednici; lutali su po gradovima i varošima doline Ganga i prenosili ljudima poruku prosvetljenja i oslobađanja od patnje. Za vreme monsunu, međutim, bili su prinuđeni da se sklone s puta i okupe se u raznim naseobinama. I za vreme tih povlačenja pred kišom monasi su raspravljali o učenju i praksi. Spisi na paliju nam kažu da su neposredno posle Budine smrti monasi održali sabor da bi ustanovili kako da približe razne postojeće doktrine i prakse. Izgleda da su se oko pedeset godina kasnije, neki monasi istočne oblasti severne Indije i dalje sećali svog velikog Učitelja, a drugi su započeli prikupljanje njihovih svedočanstava na konvencionalniji način. Još nisu mogli da ih zapišu, ali zahvaljujući vežbama joge mnogi od njih su razvili izvanredno pamćenje, pa su usavršavali metod pamćenja Budinih propovedi i podrobnih pravila svog reda. Neke delove njegovog učenja pretočili su u stihove i možda ih čak i pevali, verovatno kao i sam Buda. Takođe su razvili stil formula i ponavljanja (i dalje prisutan u pisanim tekstovima) kako bi monasima pomogli da te propovedi nauče napamet. Propovedi i odredbe su podelili na različite korpuse koji se prepliću, a nekim monasima je poveren zadatak da zapamte jednu antologiju i prenesu je narednim pokolenjima.

Otprilike stotinu godina posle Budine smrti održan je Drugi sabor, i po svemu sudeći spisi su dobili formu sadašnjeg kanona na paliju. On se često naziva *Tipitaka* („Tri košare“) jer su kasnije, kada su spisi zabeleženi, sačuvani u tri različita spremišta: Košara propovedi (*Suta Pitaka*), Košara disciplina (*Vinaja Pitaka*) i mešoviti korpus učenja. Svaka od tri „košare“ podeljena je na sledeći način:

[1] *Suta Pitaka*, koja se sastoji od pet „zbirki“ (*nikaje*) Budinih propovedi:

[I] *Diga Nikaja*, zbirka od trideset četiri najduže propovedi čiji je predmet duhovna obuka monaha, obaveze svetovnjaka i razni aspekti religijskog života u Indiji u petom veku pre nove ere. Postoji, međutim, i izveštaj o Budinim vrlinama (*Sampasadaniya*) i o poslednjim danima njegovog života (*Mahaparinibana*).

[II] *Mađima Nikaja*, zbirka od 152 propovedi srednje dužine (*sute*). U njih je uvršćen veliki broj priča o Budi, njegovoj borbi za prosvetljenje i o ranim propovedima, kao i neki suštinski delovi učenja.

[III] *Samjuta Nikaja*: zbirka od pet serija *suta*, koje su podeljene po predmetu, kao što je na primer Osmostruki put i maska čovekove ličnosti.

[IV] *Kudaka-Nikaja*, zbirka manjih dela koja podrazumeva popularne tekstove kao što su *Damapada*, zbirku Budinih epigrama i kratkih pesama; *Udana*, zbirka nekih Budinih izreka sročениh uglavnom u stihu sa uvodom koji daje uputstvo kako je svaka ponaosob izrečena; *Suta-Nipata*, još jedna zbirka u stihu u kojoj se nalaze neke legende o Budinom životu i *Dataka*, priče o prethodnim životima Bude i njegovih saputnika, u kojima se ilustruje kako nečija *kama* („dela“) uzrokuje posledice na njihove buduće živote.

[2] *Vinaja Pitaka*, Knjiga monaške discipline, kojom se kodifikuju pravila Reda. Podeljena je na tri dela:

[I] *Suta Vibanga*, sa spiskom od 227 prestupa, koji se moraju ispovediti na skupu koji se održava na svake dve nedelje, s komentarom kojim se objašnjava kako je svako pravilo nastalo.

[II] *Kandake*, podeljene na *Mahavagu* (Veliko kolo) i *Āulavagu* (Malo kolo) gde se daju pravila za prijem

u Red, način života i ceremonije, takođe s komentarima koji objašnjavaju slučajeve iz kojih su proistekla pravila. U komentarima za svako pravilo sačuvane su važne legende o Budi.

[III] *Parivara*, skraćeni pregled i podela pravila.

„Treća košara“ (*Abidama Pitaka*) bavi se filozofskim i doktrinarnim analizama i nije mnogo značajna za biografa.

Posle Drugog sabora u budističkom pokretu nastao je raskol iz kojeg su proistekle brojne sekte. Sve škole su preuzele ove stare tekstove, ali su ih preuredile kako bi se uklopili u njihovo posebno učenje. Uopšteno govoreći, dobija se utisak da ništa nije odbačeno, iako su pojedini delovi dodati i obrađeni. Jasno je da kanon na paliju, spis škole teravada, nije bio jedina verzija *Tipitake*, ali je jedina potpuno sačuvana. Pa ipak, fragmenti nekih izgubljenih indijskih spisa mogu se pronaći u potonjim prevodima na kineski ili u tibetanskim spisima koji nam stavljaju na uvid najraniju zbirku tekstova na sanskrtu. Stoga, čak i ako su ti prevodi nastali u petom i šestom veku naše ere, otprilike hiljadu godina posle Budine smrti, neki delovi su stari i verodostojni kao kanon na paliju.

Na osnovu ovog kratkog izveštaja može se postaviti nekoliko pitanja koja će se odnositi na naš pristup ovom pisanom materijalu. Prvo, tekstovi sadrže proste zbirke Budinih reči bez autorske intervencije monaha. Ovakav vid predanja onemogućava pojedinačno autorstvo; ovi spisi ne predstavljaju budistički ekvivalent jevandelistima Mateju, Marku, Luki i Jovanu, od kojih svaki ponaosob iznosi vlastito, posebno viđenje jevanđelja. Ne znamo ništa o monasima koji su sakupili i uredili sve te tekstove niti o pisarima koji su ih kasnije prepisali. Drugo, kanon na paliju je određen da pokaže učenje škole teravada i možda su zapostavljena izvorna načela zarad polemičkih ciljeva. Treće, uprkos izvanrednom pamćenju monaha stečenom vežbama joge, takav

vid prenošenja neizbežno je manjkav. Verovatno je izgubljeno mnogo materijala, nešto je pogrešno shvaćeno i kasnija gledišta monaha su se bez ikakve sumnje odrazila na Budina. Nemamo načina da utvrdimo koje su od tih priča i propovedi verodostojne a koje izmišljene. Rukopisi nam ne pružaju podatke koji bi zadovoljili kriterijume savremene istorijske nauke. Može im se priznati samo da održavaju legendu o Gotami koja je postojala otprilike tri pokolenja posle njegove smrti, kada je kanon na paliju dobio konačan oblik. Kasniji tibetanski i kineski spisi zasigurno sadrže drevni materijal, ali isto tako ipak odražavaju kasniju verziju legende. Nepobitna je činjenica da je najstariji sačuvani rukopis na paliju star tek oko petsto godina.

Ali ne treba očajavati. Tekstovi zaista sadrže verodostojan istorijski materijal. O severnoj Indiji u petom veku pre nove ere saznajemo mnogo toga što se slaže sa spisima džainista, koji su bili Budini savremenici. Tekstovi sadrže tačne podatke o religiji veda, o kojoj budisti koji su napisali kasnije spise i komentare nisu mnogo znali; mnogo saznajemo i o istorijskim ličnostima, kao što je kralj Bimbisara iz Magade, o nastanku gradskog života i o političkim, ekonomskim i religijskim institucijama tog perioda, što se podudara sa otkrićima arheologa, filologa i istoričara. Naučnici su danas uvereni da deo ovog pisanog materijala potiče iz doba veoma ranog budizma. Danas je, isto tako, teško prihvatiti gledište iz devetnaestog veka da je Buda jednostavno izmišljotina budista. Celokupno učenje je dosledno i logički povezano, što ukazuje da potiče od jednog uma i teško ga je sagledati kao kolektivno delo. Uopšte nije nemoguće da je nešto od toga zaista izrekao Sidata Gotama, iako ne možemo biti sigurni koje su to reči.

Iz opisa kanona na paliju proističe još jedna suštinska činjenica: u njemu nije sadržana neprekinuta priča o Budinom životu. Anegdote se mešaju sa učenjem i jednostavno govore o nekoj doktrini ili pravilu. Buda ponekad u propovedima govori svo-

jim monasima o ranom periodu svog života ili o prosvetljenju. Ali nema ničeg nalik razvijenoj hronološkoj pripovesti o Mojsijevom ili Isusovom životu u jevrejskim i hrišćanskim spisima. Imamo na raspolaganju tibetanski spis *Lalita-vistara* (treći vek nove ere) i spis na paliju *Nidana Kata* (peti vek nove ere) koji dobijaju formu komentara priča iz *Datake*. Komentari kanona na paliju kojima je konačni oblik dao teravadski naučnik Budagosa u petom veku naše ere takođe su omogućili čitaocima da pojedinačne i nedosledne događaje ispričane u kanonu smeste u određeni hronološki okvir. Ali čak i takve dugačke pripovesti imaju praznina. U njima se ne nalazi gotovo nijedna pojedinost o četrdeset pet godina Budine učiteljske misije posle prosvetljenja. *Lalita-Vistara* se završava prvom Budinom propovedi, a *Nidana Kata* se okončava osnivanjem prvog budističkog naselja u Savatiju, glavnom gradu Kosale, na zalasku njegovog propovedačkog poziva. O dvadeset godina Budine misije nemamo nikakvih podataka.

Sve to bi trebalo da ukaže da su u pravu oni budisti koji tvrde da je priča o istorijskom liku Gotame nebitna. Takođe je tačno da narod severne Indije nije bio zainteresovan za istoriju u našem smislu reči: više su se bavili smislom istorijskih događaja. U tom kontekstu spisi daju malo podataka o onome što većina savremenih Zapadnjaka smatra nezamenjivim. Ne možemo čak ni biti sigurni u kojem je veku Buda živio. Opšte je prihvaćeno da je umro otprilike 483. godine pre nove ere, ali kineski izvori nagoveštavaju da je možda umro i 368. godine pre nove ere. Zašto bi se iko bavio Gotaminom biografijom kada su sami budisti toliko ravnodušni prema njegovom životu?

Ipak, to nije sasvim tačno. Naučnici danas veruju da su kasnije opširnije biografije zasnovane na ranoj priči o Gotaminom životu, sačinjenoj u vreme Drugog sabora, koja je kasnije izgubljena. Isto tako, spisi pokazuju da su prvi budisti duboko razmišljali o nekoliko suštinskih trenutaka u Gotaminom biografiji:

o njegovom rođenju, odstupanju iz normalnog porodičnog života, prosvetljenju, početku podučavanja i smrti. To su bili vrlo značajni događaji. Možda samo nagađamo o nekim delovima Gotamine biografije, ali moramo biti uvereni da je opšta skica zaokružena ovim ključnim događajima sasvim ispravna. Buda je uvek naglašavao da je njegovo učenje u potpunosti zasnovano na ličnom iskustvu. On nije proučavao gledišta drugih ljudi niti je razvijao neku apstraktnu teoriju. Do zaključaka je došao izučavajući tok vlastitog života. Učenike je podučavao da moraju da napuste dom ako žele da postignu prosvetljenje, da postanu monasi-prosjaci i da sprovode vežbe joge za mentalnu disciplinu kao što je i sam činio. Život i učenje su mu se neraskidivo preplitali. Njegova filozofija je poprimila suštinski autobiografsku crtu i glavni obrisi njegovog života izneti su u spisima i komentarima kao uzor i nadahnuće drugim budistima. Kao što je rekao: „Onaj ko vidi mene – vidi *damu* (učenje), a onaj ko vidi *damu* – vidi mene.“

U tom smislu se nalazi istina koja se odnosi na sve velike religijske ličnosti. Savremena nauka o Novom zavetu predočava nam da o Isusu kao istorijskoj ličnosti znamo mnogo manje nego što smo mislili. „Jevanđeoska istina“ nije tako postojana kao što smo pretpostavljali. Ali to nije sprečilo milione ljudi da uzmu Isusa kao uzor u životu i da prihvate njegov put saosećanja i patnje kao zvezdu vodilju ka novom životu. Isus je nepobitno postojao, ali je priča o njemu u jevanđeljima prikazana kao obrazac. Hrišćani mu se obraćaju kada se suoče sa suštinskim problemima. I zaista, Isusa je moguće potpuno shvatiti tek ako u određenom smislu doživimo lični preobražaj. Isto se odnosi i na Budu, koji je do dvadesetog veka verovatno ostavio najjači uticaj u istoriji čovečanstva. Njegovo učenje je cvetalo u Indiji čitavih 1500 godina i potom se raširilo na Tibet, Srednju Aziju, Kinu, Koreju, Japan, Šri Lanku i Jugoistočnu Aziju. Milionima ljudi njegov lik predstavlja tipičan primer čovekovog stanja.

Iz spomenutog sledi da nam razumevanje Budinog života, koje je u velikoj meri izmešano s njegovim učenjem, pomaže da shvatimo nezavidan čovekov položaj. Ali takva biografija nije uobičajena u dvadeset prvom veku; ne može da prati sled događaja koji su se zbili niti da otkrije nove kontroverzne činjenice o Budinom životu pošto u spisima ne postoji nijedan događaj koji se sa sigurnošću može potvrditi kao istorijska istina. Istorijska je samo činjenica o legendi, a mi moramo da uzmemo u razmatranje celu legendu dok se razvijala u vreme kada su tekstovi na paliju poprimali konačan oblik, oprtrilike stotinu godina posle Budine smrti. Danas će mnogi čitaoci smatrati da su pojedini delovi ove legende neverovatni: priče o bogovima i čudima izmešane su sa ovozemaljskim i istorijski mogućim događajima u Gotaminom životu. U savremenoj istorijskoj oceni čudesni događaji se obično zdravorazumski opovrgavaju sa stavom da su kasnije pridodati. Ali ako tako postupimo s kanonom na paliju, izobličićemo legendu. Ne možemo biti sigurni da su normalniji događaji bliži istini o kojoj legenda govori od takozvanih znamenja i čuda. Monasi koji su razvili kanon zasigurno su verovali u postojanje bogova, iako su ih videli kao ograničena bića i, kao što ćemo videti, počeli su da ih smatraju projekcijama čovekovih psiholoških stanja. Verovali su, takođe, da veština joge pruža joginu neuobičajene „čudesne“ moći (*idi*). Jogičke vežbe disciplinuju um tako da on može da izvede izuzetna dela, kao što razvijeno telo olimpijskog atletičara oslobađa snagu nezamislivu običnim smrtnicima. Ljudi su uvereni da uvežbani jogin može da levitira, čita misli drugim ljudima i da obilazi druge svetove. Monasi koji su sastavili kanon očekivali su da je Buda u stanju da ispoljava takve sposobnosti čak i ako je on lično imao pristrastan stav o *idiju* i smatrao je da ga treba izbegavati. Kao što ćemo videti, „priče o čudima“ su često priče upozorenja, sročene da bi ukazale na besmislenost takvog duhovnog egzibicionizma.

Mnoge priče zabeležene u spisima na paliju imaju alegorijsko ili simboličko značenje. Rani budisti su u svojim spisima tragali za smislom, a ne za nekim istorijski tačnim podatkom. Otkrićemo, isto tako, da kasniji biografi, poput onog u *Nidani Kati*, iznose alternativna i razrađenija svedočanstva o takvim događajima, kao što su Gotamina odluka da napusti očevu kuću ili njegovo prosvetljenje, radije nego oskudnije i stručnije pripovesti u kanonu na paliju. Te potonje priče su čak bogatije mitološkim elementima nego kanon: pojavljuju se bogovi, zemlja se tresne, kapija se čudesno otvara. S druge strane, bilo bi pogrešno smatrati da su ti čudesni detalji pridodati izvornoj legendi. Te biografije koje su jedna za drugom kasnije usledile verovatno su zasnovane na onom izgubljenom svedočanstvu o Budinom životu koje je sastavljeno otprilike jedan vek posle njegove smrti, u isto vreme kada je kanon poprimio konačan oblik. Rani budisti se ne bi zabrinuli zbog toga što su ove mitološke priče očigledno drugačije od onih u kanonu. One su jednostavno drugačije tumačenje tih događaja i pružaju duhovno i psihološko značenje.

Međutim, ti mitovi i čuda pokazuju da su čak i monasi teravade, koji su verovali da Budu treba smatrati vodičem i uzorom, počeli da ga smatraju natčovekom. Mnogo popularnija škola mahajana Gotamu je praktično pretvorila u božanstvo. Postojalo je uvreženo mišljenje da teravada predstavlja čistiji oblik budizma i da je učenje škole mahajana iskvareno, ali s druge strane, savremeni naučnici obe smatraju verodostojnim. Teravada je i dalje naglašavala važnost joge i odavala je počast monasima koji su postali arahanti, „ostvareni“, i koji su, poput Bude, postigli prosvetljenje. Ali mahajana, koja duboko poštuje Budu kao večito prisutnog u ljudskom životu i kao predmet obožavanja, sačuvala je druge vrednosti, naročito važnost saosećanja, koje su tako snažno naglašene u spisima na paliju. Smatrali su da je teravada i suviše isključiva i da su arahanti sebično prigrlili prosvetljenje samo za sebe. Oni su više voleli da odaju počast

ličnostima bodisata, ljudima koji su predodređeni da postanu Bude, a koji su odložili prosvetljenje kako bi „mnogima“ preneli poruku o izbavljenju. To je, kao što ćemo videti, slično Gotaminom ličnom doživljaju uloge monaha. Obe škole su prigrabile važne vrline; obe su, možda, ponešto i izgubile.

Gotama nije želeo nikakav kult ličnosti, ali uzorni pojedinci kao što su on sam, Sokrat, Konfučije i Isus doprinose tome da ih ljudi obožavaju ili kao bogove ili kao nadljudska bića. Čak je prorok Muhamed, koji je oduvek nastojao da ga smatraju običnim ljudskim bićem, kod muslimana duboko poštovan kao savršeni čovek, kao uzor potpunog predavanja (*islama*) Bogu. Neizmernost bića i postignuća ovih ljudi po svemu sudeći prkose uobičajenim kategorijama. Legenda o Budi u kanonu na paliju pokazala je da se to dešava Gotami, i mada te čudesne priče ne mogu biti bukvalno istinite, one nam kazuju nešto važno o tome koji je princip rada ljudskih bića. Poput Isusa, Muhameda i Sokrata, Buda je ljude podučavao kako da prevaziđu svet i njegovu patnju, kako da dosegnu svet iza ljudske ništavnosti i celishodnosti i otkriju apsolutnu vrednost. Svi su nastojali da u ljudskim bićima probude veću samosvest i da ih potpuno probude. Biografija osobe koja je na ovaj način kanonizovana ne može da zadovolji standarde istorijske nauke, ali proučavanjem arhetipske ličnosti predstavljene u kanonu na paliju i tekstovima koji se na njega odnose, naučićemo više o ljudskim stremljenjima i steći nov uvid u prirodu čovekovog zadatka. Ova priča koja služi kao uzor ocrtava drugačiju istinu o čovekovom položaju u nesavršenom svetu punom patnje.

Međutim, Budina biografija nameće druge izazove. Jevanđelja, na primer, predstavljaju Isusa kao drugačiju, posebnu ličnost; zabeleženi su naročiti preokreti u govoru, trenuci dubokog osećanja i borbe, gnev i strah. Kod Bude, koji je predstavljen pre kao tip nego kao pojedinac, to nije slučaj. U njegovim proovedima ne nailazimo na iznenadnu igru reči, zajedljivost i

duhovitost koji nas oduševljavaju u Isusovom i Sokratovom govoru. On nam se obraća u skladu sa indijskom filozofskom tradicijom: svečano, formalno i bezlično. Posle prosvetljenja ne nalazimo ništa o tome šta mu se sviđa a šta prezire, čemu se nada a čega se plaši, o trenucima očaja, ushićenja ili jake težnje. Ostaje samo utisak nadljudske iskrenosti, samokontrole, plemenitosti koja prevazilazi površnost lične opredeljenosti i duboke staloženosti. Buda se često poredi s neljudskim bićima – životinjama, drvećem ili biljkama – ne zbog toga što je niži od čoveka ili nečovečan, već zato što je na kraju prevazišao sebičnost koju većina nas smatra nezaobilaznim delom svog stanja. Buda je pokušavao da pronade novi vid čovečnosti. Na Zapadu se odaje priznanje individualizmu i samoispoljavanju, ali to se lako može izobličiti u običnu ličnu promociju. Kod Gotame nalazimo potpuno i zaprepašujuće odricanje samog sebe. Ne bi bio iznenađen da uvidi da ga spisi ne predstavljaju kao potpuno zaokruženu „ličnost“, ali bi zasigurno rekao da je naš koncept ličnosti opasna zabluda. Rekao bi da u njegovom životu ne postoji ništa jedinstveno. Pre njega su živele druge bude, od kojih je svaki ostavio za sobom istu *damu* i preživeo potpuno istovetna iskustva. U budističkoj tradiciji se tvrdi da je živelo dvadeset pet sličnih prosvetljenih ljudi i da će posle sadašnje istorijske ere, kada znanje o toj suštinskoj istini izbledi, na zemlju doći novi buda, zvani Meteja, i da će proći kroz isti životni krug. Ovakav arhetipski doživljaj Bude tako je snažan da se možda najčuvenija priča o njemu u *Nidani Kati*, njegov „Odlazak“ iz očeve kuće, u kanonu na paliju smatra događajem koji se zbio Gotaminom prethodniku, budi Vipasiju. Spisi nisu pokazivali zanimanje za hronologiju Gotaminih jedinstvenih, ličnih poduhvata, već su utirali put kojim će sve bude, sva ljudska bića morati da krenu u potrazi za prosvetljenjem.

Priča o Gotami ima poseban značaj za vreme u kojem živimo. Mi živimo, isto tako, u periodu tranzicije i promene, u

kakvom je bila i severna Indija u šestom i petom veku pre naše ere. Kao i narod severne Indije i mi shvatamo da su tradicionalni metodi doživljavanja svetog i otkrivanja konačnog smisla života ili teški ili neizvodljivi. Za posledicu imamo prazninu kao suštinu iskustva savremenog čoveka. Kao i Gotama, i mi živimo u doba političkog nasilja i stičemo zastrašujući uvid u neljudskost čoveka prema čoveku. U našem društvu takođe su široko rasprostranjeni slabost, očaj i otuđenost u gradovima i pomalo smo uplašeni uspostavljanjem novog svetskog poretka.

Brojni će aspekti Budinog traganja uputiti poziv savremenom čoveku. Njegov oprezan empirizam naročito je blizak pragmatičnom karakteru naše zapadnjačke kulture, zajedno sa zahtevom za intelektulanošću i ličnom nezavisnošću. Onima kojima je strana ideja o natprirodnom Bogu biće, isto tako, blisko Budino odbijanje da posvedoči o postojanju Vrhunskog bića. Istraživanja je ograničio na vlastitu ljudsku prirodu i uvek je nastojao na tome da su njegova iskustva – čak i vrhunska istina nibane – potpuno svojstvena ljudima. Oni kojima je dosadila netrpeljivost nekih vidova institucionalne religioznosti takođe će oberučke dočekati Budino isticanje saosećanja i nežnosti.

Ali Buda je i izazov, jer je daleko radikalniji od većine nas. U savremenom društvu postoji novo snishodljivo pravoverje koje se ponekad naziva „pozitivnim razmišljanjem“. U krajnjem slučaju ova navika optimizma omogućava nam da gurnemo glavu u pesak, da zanemarimo sveprisutnost bola u sebi i drugima i da se zatvorimo u stanje namerne bezosećajnosti kako bismo obezbedili vlastiti emocionalni opstanak. Buda ne bi tako gubio vreme. U tom pogledu duhovni život ne može započeti sve dok ljudi ne dozvole da ih ophrva stvarnost patnje, dok ne shvate koliko duboko ona prodire u celokupno naše iskustvo i ne osete bol drugih bića, čak i onih koja ne smatramo bliskim. Istina je, takođe, da većina nas nije pripremljena za stepen Budinog samoodricanja. Znamo da je egoizam nešto loše; znamo da nas

sve velike svetske tradicije, a ne samo budizam, primoravaju da prevaziđemo sebičnost. Međutim, kada tragamo za oslobođenjem, bilo u religijskom ili u sekularnom vidu, mi u stvari želimo da pojačamo osećaj sebe. Mnogo je toga što se pripisuje religiji sazdana kao potporni stub i uporište ega, koji bi po preporuci osnivača vere trebalo da odbacimo. Pretpostavljamo da će osoba nalik Budi, koja je očigledno i posle velike borbe pokorila svu sebičnost, postati nečovečna, neraspoločena i namrgođena.

Pa ipak, po svemu sudeći, istina o Budi nije takva. On je možda bio bezličan, ali stanje koje je postigao pobudilo je izvanredno osećanje kod svih koji su ga sreli. Postojana, čak nepromenjiva nežnost, dobrota, staloženost, nepistrasnost i iskrenost koje je Buda stekao dirljivi su nam i pobuđuju u nama duboku ganutljivost. Ljudi nisu listom odbijeni njegovom bestrasnom mirnoćom, nisu bili obeshrabreni nedostatkom posebne naklonosti prema svemu. Umesto toga, Buda ih je privlačio i okupljao oko sebe.

Kada su se ljudi posvetili načinu života koji je on propisao čovečanstvu koje pati, rekli su da su „našli pribežište“ u Budi. On je bio mirno utočište u nasilnom svetu bučnog samoljublja. U jednoj od najdirljivijih priča u kanonu na paliju neki kralj u stanju žestoke potištenosti krenuo je jednog dana kroz park pun ogromnog tropskog drveća. Sišao je s kola i šetao među velikim korenjem koje je bilo visoko kao običan čovek, i primetio je kako drveće „nadahnjuje veru i poverenje“. „Bilo je mirno; nikakav neprijatan glas nije remetio mir; odavalo je osećaj odvojenosti od običnog sveta, mesto na kojem bi čovek mogao da pronade utočište od ljudi“ i da nađe pribežište od okrutnosti života. Gledajući u to čudesno staro drveće, kralj se smesta prisetio Bude, uskočio u kola i vozio se kilometrima sve dok nije stigao do kuće gde Buda boravi.¹ Potraga za mestom, odvojenim

¹ *Mađima Nikaja*, 89.

od sveta, a opet čudesno u njemu, koje je nepristrasno, krajnje čisto, mirno i koje nas ispunjava verom da za razliku od svega čudnog postoji vrednost u našem životu, ona za kojom mnogi tragaju i koju mi u stvari nazivamo „Bog“. U Budi, koji je daleko prevazišao ograničenja i samoljublje, mnogo ljudi je izgleda pronašlo boga u ljudskom biću. Budin život predstavlja izazov nekim našim najjačim ubeđenjima, ali istovremeno može biti i svetionik. Možda nismo sposobni da u potpunosti primenimo metod koji je propisao, ali njegov primer baca svetlo na neke metode kojima možemo dostići poboljšano i istinski saosećajnije čovečanstvo.

Beleška. Navodeći pojedine budističke spise, imala sam u vidu prevode koje su sačinili drugi naučnici, ali sam ih sama preradila i napravila vlastitu verziju kako bih ih što više približila zapadnom čitaocu. Neki ključni budistički termini danas se često koriste u svakodnevnom govoru, u engleskom, ali smo po pravilu preuzeli oblike sanskrta, a ne palija. Da bih bila dosledna, opredelila sam se za pali, tako da će čitalac, na primer, pronaći *kama*, *dama* i *nibana* umesto *karma*, *darma* i *nirvana*.